

A hazaköltözésre, melyet Szemlér Ferenc november 22-én kelt levelében is sürgetett, nem került sor. December 24-én, a lakására kihívott anyakönyvvezető előtt, negyedszer is megnősült. A negyedik asszony az akkor 33 éves Bokor Ágota lett, akinek a neve felbukkant már az 1964. évi feljegyzésekben és az író hazaküldött leveleiben. A „középtermetűnél magasabb, [...] vékony és arányos”, könnyed járású, finom kezű, „keskeny és hosszú, tojásdad arcú” fiatalasszony, akinek „szeme nagy és fekete, tekintete változó, de leginkább puha” volt, amint írta Tamási Áron feleségéről 1966. február 17-én a naplójában, fontos szerephez jutott a mindössze öthónapnyi házasságban. Az író, aki maga is tisztában volt sorsával, s akinek álmában Nyirő József, a papi rendből kiugrott, majd az emigrációban oda visszatért írotárs azt „mondta”, készíti neki a „helyet odafönt”, egy utolsó erőfeszítéssel írásba kezdett. 1966-ban, a Kútvolgyi úti kórházban, ágyban fekve tollba mondta a *Bölcső és Bagoly* folytatásának szánt önéletrajzot *Vadrózsa ága* címmel.

Április 17-én még bizakodó hangú levelet diktált feleségének Székelyudvarhelyre, dr. Bakk Elekéknek.

Május 19-én megírta a végrendeletét.

Május 26-án meghalt.

A budapesti végtisztességre június 2-án került sor. A szertartást dr. Brezanóczy Pál egri érsek celebrálta, harminchat kispap segédletével. A koporsóban nyugvó testvértől Tamási Gáspár, a szomorú alkalomra megérkezett testvérek nevében, kézcsókkal búcsúzott, ahogyan az író annak idején elkészínt a ravatalon fekvő apjától. A ravatalnál beszédet mondott Féja Géza, Juhász Ferenc, Nagy László, Galambos Lajos és Tompa Kálmán. Juhász Ferenc többek között ezt mondta: nyelvünknek „[...] Arany János óta nem volt nagyobb birtokosa és művelője, mint Te, szegények fia, lentic-küldötte [...]. Jobban nálad senki se tudta, hogy a magyar nyelv volt: sorsunk, menedékünk és reményünk. [...] Egyetlen birtokunk és egyetlen jövőnk. [...] Műved a világegyetemet benövő kristály-levelű óriás-fa [...]. És mi itt állunk zúgó, nagy mese-fád alatt, és sírunk.” Az egri érsek ekképp zárta a búcsúzó imáját: „Testvérünk, Áron! Aki hivatásodban a dadogó Mózesed helyett szólottál! Az irgalmas Jézus áldásával íme hazabocsátunk Téged születésed földjére, ami bensőnkben a miénk is, hiszen az anyaföldnek mélyén, odafenn az égben, s az emberi szívek érző kamrájában nem léteznek országhatárok.”

* * *

1966. május 26-ától, Tamási Áron halálhírének érkeztétől, három napon át harangoztak a farkaslakai templomban. A házak ablakait lemosták, az utcákat megtisztították. A falu készült a végtisztesség megadására.

A koporsót szállító vonat június 7-én, kedden indult el Budapestről, a Nyugati pályaudvarról. A Magyar Írók Szövetsége erről hivatalos táviratban értesítette a temetést megszervező dr. Bakk Elekét és a román hatóságokat. Amikor híre ment, hogy a vonat átért határon, a szülőfaluban ismételten megszólalt a harang. Így várták a közülük való nagy embert.

A Farkaslakára (románul: Lupeni) feladott koporsót szállító vagonat valahol, valakik vagy a vak véletlen az ország déli részébe, a Zsil-völgyi Lupénybe (románul: Lupeni) irányították. Június 8-án Lupényből közölték, a vagon megjött. Június 9-én a holttestet szállító kocsit hozzákapcsolták egy Segesvárra induló szerelvényhez. A segesvári vasutasok kiszabadították a vagonat, s a holttest még aznap este Székelyudvarhelyre érkezett. Székely Attila állomásfőnök elintézte a hivatalos formalágokat, dr. Bakk Elekné dr. Takács Sára főorvosasszony mint „hivatalos egészségügyi közeg” vállalt minden felelősséget. A pecséteket leszedték a vagonról. A koporsót éjszakára a református temető halottasházában helyezték el.

Június 10-én, pénteken reggel a koporsót egy lenyitható oldalú autóra tették. Az autó platóján, a lesúrolt deszkákra a fejrészhez fekete bársony fehér kalotaszegi varrottas került, a koporsó alatt a székely himnusz dallamát szerző Csanády György édesapja, Csanády Zalán által vakon csomózott perzsaszőnyeg volt, az oldalfalakon tarka székely szöttesek és kalotaszegi varrottasok látszottak. A koporsót Tamási Áron „lelki gyermekei”-nek, dr. Bakk Elek leányainak kelengyéjével vonta be édesanyjuk. Elöl az autón fekete fátylakat fújt a szél.

A Farkaslaka felé tartó kis karaván a Baknya-tetőn megállt. A koporsót kísérők kendőkkal integettek. A faluban várakozók azonban nem vették észre az érkezőt, s nem kondították meg a harangot. S mivel az íratlan törvény szerint a hazatérő halottat csak harangszóval lehet fogadni, az egyik kísérő autó előrement, hogy jelezze az érkezést. A szomszéd községre, Szentlélekre, melynek valamikor Farkaslaka a filiája volt, nem vonatkozott a szokástörvény, de amikor híret vették az érkezőnek, ott is felzúgott a harangszó. A mezőn dolgozó székelyek, amikor észrevették a menetet, levették kalapjukat, és kiegyenesedve álltak, míg az autó elhaladt mellettük. „Déli harangzúgáskor érkezett Farkaslakára [a holttest] Szejkétől, ahol Orbán Balázs, a Székelyföld első leírója pihen, Ülke, Szenttamás, Szentlélek iskolásainak mezei margarétákkal telehintett útján. A falu népe várta. Hullámzó tömeggé válva énekeltek énekeiket. A templomban elhelyezett koporsó mellett az ünneplő székelyruhás osztálytársai-kortársai tartották gyertyáikat az oltár előtt, mellettük helyezkedtek el rendre a fiatalok.” A padok megteltek emberekkel. Hamarosan kezdetét vette az imádkozás. Egy öregasszony mondta előre a szöveget, a többiek halkán utána imádkoztak. Így imádkoztak egyfolytában a temetés kezdéséig. Ekkor elnémultak a harangok is.

Délután 3 órakor volt a búcsúztató mise. László Ignác tiszteletbeli főesperes, mikófalvi plébános volt a főcelebráns. Tizenhárom pap és a székelyudvarhelyi katolikus vegyes kórus segédletével zajlott a szertartás. Birton István, a falu papja mondta a búcsúbeszédet.

„Végtisztességre megjelent gyászoló Testvérek!

A gyulafehérvári székesegyházban álló régi síremlékek egyikén ez a sírfelirat olvasható: »Sta viator! Nec abi. Morare paulum et considera.«” (Állj meg, vándor, ne távozz! Maradj egy kicsit és elmélkedj!)

Most, amikor itt állunk e koporsó előtt, hogy megadjuk Farkaslaka nagy szülőtte, néhai Tamási Áron immár kihűlt földi porhüvelyének a végtisztességet, egészen önkéntelenül az említett sírfelirat figyelmeztető tanítása kívánkozik előtérbe. A földi élet vándoraiként állunk itt, és emlékezve elmélkedünk arról, ami az elhunytat összekapcsolta a szülőfölddel, és arról, amit az elhunyt a szülőföldnek adott.

Az ősök és elődök lelkületéből szövődött a szülőföld lelke, amelyet útravalóként visznek magukkal, akik a faluból kiszakadva máshol keresik boldogulásukat.

[...] Mint szorgalmasan gyűjtögető méhecske ide-oda szállt és röpködött, s az emberek és események változatos színű és sokrétű világában mindenütt talált összeszedni és megörökíteni valót. Ezeket az értékeket összegyűjtögetve elraktározta a szellemi kincsek kaptárába, aminek könyv a neve. Az évek elteltével a szellemi kincsek, amiket gyűjtögetett, számban megsaporodtak, és mind több és több könyv látott napvilágot, került a felfigyelő olvasók kezébe. S a szerző neve, Tamási Áron, irodalmi fogalom lett nemcsak szűk hazájában, de a nagyvilágban is.

Bár többnyire idegenben élt, kapcsolatát a szülőfölddel egy pillanatra sem szakította meg. Amikor csak tehette és alkalmá volt, hazalátogatott és huzamosabb időt töltött itthon is. Látszólag pihenni jött haza, a falu csendjébe, valójában pedig megrakodva új élményekkel és benyomásokkal, mintegy megifjodva és felbuzdulva tért vissza a szellemi élet munkatérére [...]. A nép életét a nép nyelvén beszéli el, de olyan zamatos és ízes formában, stílusban, hogy ebben a vonatkozásban szinte páratlanul áll szép-irodalmunk világában. Ezt kapta és adta a szülőföldnek.

Aki Tamási Áron könyveit olvasva forgatta, elfogultság nélkül megállapíthatja, hogy Istenben való hitét ha nem is csillogtatta mindenkor egyforma ragyogással, nem rejtette véka alá. Embertiszteletét és szeretetét pedig az a felfogása juttatja kifejezésre, amit vallott, hogy az embert igazán nagygyá a lélek, a szellem teszi. Az természetes, hogy szerette népét, amelynek fia volt, de emellett mindenkit tudott tisztelni és szeretni, mert Ábelként megfogadta, hogy a szegények és elnyomottak zászlját fogja örökké hordozni. Anyai útravalóként pedig azt kapta, hogy szeresse az embereket, és ő ezt meg is tette.

Ami pedig egyéni, személyes életét illeti, sok mindent megértünk, ha saját vallo-mását idézzük a Lélekindulásból: »Biza, hol elesünk, hol felkelünk.« Erény és bűn, jó-ralavó törekvés és emberi gyarlóság halandó természetünk sajátos velejárója. Lélek és test, szellem és anyag egymásrautaltságából fakadó és fakadható összhangzavar bizonyos kettősséget idézett és idézhet elő mindannyiunk életében. Ez a kettősség őt sem kímélte meg. S ha valaki emiatt követ akarna dobni, figyeljen az Úr Jézus figyelmeztető tanítására: „Az dobjon rá először követ, aki közülünk bűn nélkül vagyon. [...]”

A kaptárok lassan megteltek zamatos ízű édes mézzel. Közben a gyűjtögető méhecske is elfáradt, meggyengült. A korrallal a kór is jelentkezett. A kéz a tollforgatásban elernyed. A lélek ugyan még győzte volna, de a test lassan felmondta a szolgálatot. Úgy adódott, hogy mint a szülőfalu papja levélben keressem fel betegágyán a szenvedőt. S egyebek mellett ezt írtam: »a betegség olykor áthúzza az emberi terveket. Az idő telik, és a korrallal együtt jár a kór is. S ez figyelmeztet mindannyiunkat arra, hogy a munkát be kell fejezni, vagy legalábbis foglalkozni kell a befejezés gondolatával. Aki

a bölcsőnek aere perrenius (ércnél maradandóbb) emléket állított írásban, bizonyára gondolt a másokra is, amiről keveset beszélünk és még kevesebbet írunk, de amire a felettem megújult, otthonában tanyázó bagoly figyelmeztet elsősorban engem és mindenki mást, aki a Szülőföldem fogalmi körébe tartozik. A földi élet nyújtható, de nem usque ad infinitum (a végtelenségig). Ez valóság. Egyszer legördül a függöny az élet színpadán, miután eljátszottuk a kiosztott szerepet. Boldog ember, aki nyugodt lélekkel elmondhatja magáról, hogy a szerepet igyekezett becsületesen megjátszani nemcsak a világ, de lelkiismerete előtt is. A hívő lélek számára van egy megnyugtató is a közeledő vég megsejtésében, amit már vallott a római költő is: Non omnis moriar (Nem halok meg egészen). Vita mutatur, non tollitur (Az élet csak megváltozik, de nem szűnik meg). Hivatásomnál fogva foglalkoztam ezzel a gondolattal, de emellett szívesen imádkozom a további gyógyulásáért és megerősödéséért is a szülőfalu népével együtt. Talán nem okoztam fájdalmat, hogy a bagoly üzenetét közvetítettem. Kötelességemnek éreztem...«

Az idei húsvéti ünnepre éppen a nagyhét derekán küldtem egy másik levelet is, amely aztán úgy folytatódott: »Nem tudom, hogy az egészségi állapotában állott-e be lényeges javulás. Annyit hallottam a rokonoktól, hogy jelenleg is a kórházban próbál enyhülést találni a kórra, ami mindannyiunk életét és egészségét egyaránt fenyegeti. Emberi természetünk velejárója, s ezt már születésünk óta magunkban hordozzuk, hogy életünk egy szüntelen, állandó közeledés a nagy leszámolás felé. A talentumokkal való sáfarkodásról kell számot adnunk. Boldog ember, aki elmondhatja azt, hogy nem éltem hiába. A betegség okozta fájdalom közepette nyújtson némi vigasztalást és enyhülést a nagy Szenvedőre való emlékezés.« – Ezzel a két levéllel azt akartam, hogy a szülőföld és lelkületével kapcsolatot erősítsem az együttérzésben és a hívő közösség imádságában, ami – gondolom – vigasztalásul szolgálhatott a nagy betegnek nehéz óráiban.

És most idézem Tamási Áron *Szülőföldem* című munkájából a befejező részletet, ami a mai napra, erre a gyászos napra a legtalálóbb: »Hátamra vetém kabátomat, hogy induljak a temetőbe. Sógor akkor érkezik éppen. Nagy bokor-virágot tart az ölében, fái és földi virágokat vegyesen. Mosolyogva felé nyújtja és így szól: Sógor urat üdvözli a tavasz! Ölembe veszem a virágokat, és úgy viszem a temetőbe. Messze bent van az apám sírja, együtt a nemzetség régi halottaival, kiknek elejét még akkor temették ide, amikor felütötték a temetőt. Nagy kereszt van az apám sírja felett, barnul már erősen a cserefája s igen a bádóg is felette. Magán a hompon kizöldült már a fű, egy-egy kövér ibolya duzzad rajta. Mellette a estvéreim fekszenek, haton. Majd nagyapám és az ő fiai. Tovább dédapám és az ősök számosan. Ölemből odateszem a virágokat apám sírjára, hadd üdvözölje őt is a tavasz, amelyet annyit és oly nehezen várt örökké. Aztán mozdulatlanul néztem a földet, és az jutott eszembe, hogy valamikor én is itt fogok feküdni.« Azóta, hogy e sorok megíródtak, sok víz folyt le a Nyikón. Tíz évvel ezelőtt meghalt az édesanya, akinek szelíd és jóságos képét olyan szépen örökítette meg írásában. Azóta sokat fordult az idő kereke. S ami akkor csak rá gondolás volt, most már rideg valóság és beteljesedés lett. A gyűjtögető méhecske immár nem röpköd, nem gyűjtöget. Befejezte földi pályafutását. A toll, az írószerszám kiesett a kézről. Az elfá-

radt test immár hazatért örökre megpihenni. Ábel immár újból itthon van, s többé nem megyen el. Itt marad övéi között. Teste bár porrá lesz a szülőföldi temetőben, az édes anyaföldben, lelke, szelleme tovább él. Non omnis moriar!

Itt áll a szülőfalu népe most megilletődve e koporsó előtt, néma csendben. Igazában a falu népe nem ismerte és nem értékelte a falu nagy szülöttét úgy, amint kellett volna. Valahogy mindig az embert nézték, és nem igen figyeltek alkotásaira, irodalmi értékű munkáira. Mintha csak azt kérdezték volna, »mi jó és nagy jöhet Farkaslakáról?«

Az elhunyt szóban és írásban meghagyott végakarata az volt, hogy földi maradványait, holttestét hazaszállítsák szülőfalujába, és itt a farkaslakai temetőben, a templom közelében helyezték el örök nyugalomra. Ez most már teljesül. A szülőfalu népe lelkipásztorával együtt szeretettel köszönti és fogadja a nagy hazatérőt. De köszönjük a nagy figyelmeztető tanítást, ami ebben az utolsó kívánságban jelképesen kifejezésre jutott: földi halandó és vándor, bárhol is láttál napvilágot, bármerre is sodorjon az életár, élted és fáradságos munkád közepette gondoldj arra, hogy a földi pályafutás befejeztére hazatérhess oda, ahonnan elindultál – miként az elhunyt mondotta – »a nagy Géniuszhoz«, az Istenhez.

Tamási Áron, Krisztusban testvérünk, Isten veled, Isten velünk!”

A román hatóságok a temetés alkalmából zendüléstől félték. Az akkor még megvolt Magyar Autonóm Tartomány mellett a brassói titkosrendőrök és állam-biztonsági emberek is jelen voltak a temetésen. „Szájkosaras kutyákat pórázon tartó bőrkabátos civil őrök, szekuritátés biztonsági rendőrök vegyültek az ezernyi gyászoló közé a temetés délutánján.”

A helybeliek, a környékeliek, illendőség szerint járultak a sírhoz. A barátok: Balogh Edgár, Nagy Imre, Kacsó Sándor, Sütő András, Sütő Andrásné, Gálfalvi Zsolt, Kányádi Sándor, Hirsch Judit, Katona Szabó István, Hajdu Győző (aki akkor az *Igaz Szó* szerkesztőjeként még igyekezett segíteni a magyar irodalmat), Nagy Pál, Nagy Lajos és sokan mások az ország és a Kárpát-medence különböző részeiből búcsúzni jöttek. Nagy Imre festőművész, aki Tamási Áron szívének egyik legkedvesebb portrét készítette az íróról, a sír mellett ezt mondta: „Mindjárt melled fekszőm, Áron!” Legtovább a *Tizenegyek* még élő tagjai és a marosvécsi találkozó házigazdája, Kemény János állt a sírnál.

Amikor a koporsót a sírba leengedték, mintegy a síráshoz társultan „surrogni kezdtek a cserfák levelei, majd aztán a vastagabb ágak is recsegésbe fogtak, kétségbeesett, tőből kiszakadó csapkodásba”. Utóbb azonban kitisztult az ég, nem esett az eső, a faluban „csend volt és békesség honolt”, s a madarak rázendítettek énekükre.

* * *

Tamási Áront végakarata szerint, a „nagy út kanyarulatában, a templom háta mögé, arccal kelet felé” temették el, ősei közelében, két cserefa között.

A sírt ma kopjafa és a Szervátiusz Jenő és Szervátiusz Tibor által faragott trachit emlékmű, Sütő András szép szavával „tonnás hegyi beszéd” jelzi. ☒